

HUDUDLARDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR

Tagayev Ismoil Nurali o'g'li

International Digital University Dekan muovini

Tashkent International University magistranti

Elektron manzil: Qulager.751@gmail.com

Telefon: +998 97 170 34 35

Annotatsiya. *Ushbu maqolada hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslari tahlil qilingan. Maqolada mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda tadbirkorlikning o'rni, hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy konsepsiyalari, O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlikni huquqiy tartibga solish tizimi va xorijiy davlatlarda tadbirkorlikni huquqiy tartibga solish tajribasi o'rganilgan. Shuningdek, hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *mintaqaviy iqtisodiyot, tadbirkorlik, huquqiy tartibga solish, hududiy rivojlanish, iqtisodiy nazariya, normativ-huquqiy hujjatlar, institutsional mexanizmlar.*

Abstract. *This article analyzes the theoretical and legal foundations for the development of entrepreneurship in the regions. It examines the role of entrepreneurship in the development of regional economies, theoretical concepts of regional entrepreneurship development, the legal regulation system of entrepreneurship in the Republic of Uzbekistan, as well as the experience of legal regulation of entrepreneurship in foreign countries. In addition, specific proposals and recommendations for promoting entrepreneurship in the regions have been developed.*

Keywords: *regional economy, entrepreneurship, legal regulation, regional development, economic theory, normative legal documents, institutional mechanisms.*

Аннотация: *В данной статье проанализированы теоретические и правовые основы развития предпринимательства в регионах. Рассмотрены роль предпринимательства в развитии региональной экономики, теоретические концепции развития регионального предпринимательства, система правового регулирования предпринимательской деятельности в Республике Узбекистан, а также опыт правового регулирования предпринимательства в зарубежных странах. Кроме того, разработаны конкретные предложения и рекомендации по развитию предпринимательства в регионах.*

Ключевые слова: региональная экономика, предпринимательство, правовое регулирование, региональное развитие, экономическая теория, нормативно-правовые акты, институциональные механизмы.

Davlatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda hududlarda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish muhim rol o'ynaydi. Mintaqaviy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi farovonligini yuksaltirish va mahalliy resurslardan samarali foydalanish aynan tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish orqali erishiladi. Biroq, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun mustahkam nazariy va huquqiy baza bo'lishi zarur.

Tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy asoslari iqtisodiy nazariyaning klassik va zamonaviy maktablari tomonidan shakllantirilgan bo'lib, ular tadbirkorlik faoliyatining mohiyati, funktsiyalari, turlari va jamiyat hayotidagi rolini ochib beradi. Huquqiy asoslar esa tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar tizimi orqali shakllantiriladi.

Tadbirkorlik – bu foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarlikni o'z zimmasiga olib, tadbirkorlik faoliyati sub'ektlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan tashabbuskor iqtisodiy faoliyatdir. Tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy nazariyada turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan.

Klassik iqtisodiy nazariyaning asoschisi Adam Smit tadbirkorni foyda olish maqsadida kapital sarflaydigan mulkdor sifatida ta'riflagan. Jan Batist Sey esa tadbirkorni ishlab chiqarish omillarini birlashtirib, iqtisodiy resurslarni past unumli sohalarda yuqori unumli sohalarga yo'naltiruvchi shaxs sifatida ko'rgan.

Josef Shumpeter tadbirkorlikni innovatsion faoliyat sifatida ta'riflab, tadbirkorning asosiy vazifasi yangi kombinatsiyalarni yaratish, ya'ni innovatsiyalarni joriy etish orqali iqtisodiyotni rivojlantirishdir, deb hisoblagan. Frank Nayt tadbirkorlikning muhim xususiyati sifatida noaniqlik sharoitida qaror qabul qilish va risklarni boshqarishni ko'rsatgan.

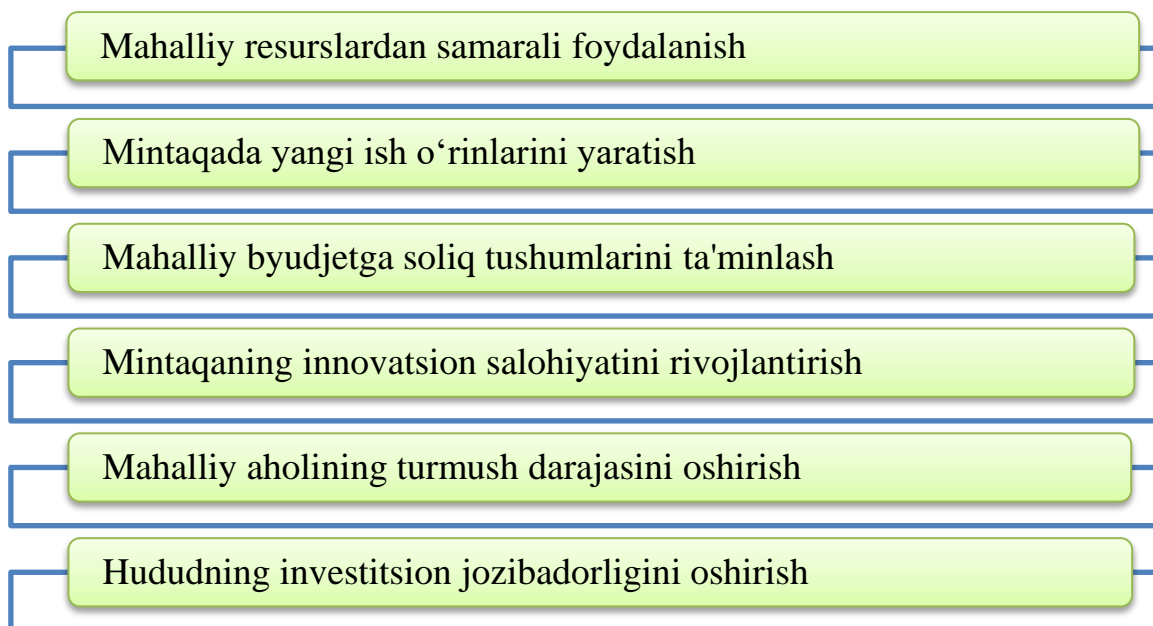
Peter Druker tadbirkorlikni “Innovatsion faoliyat va amaliyotga asoslangan nazariya” sifatida ta'riflagan. Uning fikricha, tadbirkorlik – bu maxsus bilim sohibi bo'lish emas, balki amaliy faoliyat turidan iborat bo'lib, u doimo yangilik kiritish orqali mavjud resurslardan yanada samaraliroq foydalanishga qaratilgan.

Hozirgi kunda tadbirkorlikning quyidagi funktsiyalari ajratib ko'rsatiladi:

1. Innovatsion funktsiya – yangi g'oyalar, mahsulotlar, texnologiyalar va boshqaruv usullarini yaratish va joriy etish;
2. Resurslarni yo'naltirish funktsiyasi – iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va yo'naltirish;
3. Ijtimoiy funktsiya – aholi bandligini ta'minlash va daromadlarni yaratish;
4. Raqobat funktsiyasi – bozorda raqobat muhitini shakllantirish va saqlash;

5. Integratsiyalash funktsiyasi – iqtisodiyotning turli sektorlarini bog‘lash va mintaqalararo hamkorlikni rivojlantirish.

1-rasm. Tadbirkorlikning hududiy iqtisodiyotga rivojiga ta’siri yo‘nalishlari.

Hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy konsepsiyalari. Hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy asoslari bir qator konsepsiyalarda o‘z aksini topgan. Bular orasida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

Polarli rivojlanish nazariyasi (F.Peru, J.Budvil) – iqtisodiy o‘sish barcha hududlarda bir xil tarzda sodir bo‘lmaydi, balki alohida markazlar (o‘sish qutblari)da to‘planadi va keyinchalik atrofdagi hududlarga tarqaladi. Bu nazariyaga ko‘ra, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda hududiy markazlarga alohida e’tibor qaratish zarur.

Markaziy o‘rinlar nazariyasi (V.Kristaller) – joylashish ierarxiyasi va xizmat ko‘rsatish zonalarini o‘rganish orqali hududiy iqtisodiy faoliyatni tashkil etish tamoyillarini belgilaydi. Bu nazariya hududlarda tadbirkorlik faoliyatini joylashtirish strategiyasini ishlab chiqishda foydalaniladi.

Sanoat joylashuvi nazariyasi (A.Veber) – sanoat korxonalarini joylashtirish omillarini (transport xarajatlari, ishchi kuchi xarajatlari, aglomeratsiya omili) tahlil qiladi. Bu nazariya hududlarda ishlab chiqarish tadbirkorligini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Klaster nazariyasi (M.Porter) – bir-biri bilan bog‘liq korxonalar va institutlarning geografik jihatdan yaqin joylashgan guruhlarini o‘rganadi. Klasterlar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning samarali shakli hisoblanadi va hududiy raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

Transaksion xarajatlar nazariyasi (R.Kouz, O.Uilyamson) – iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda yuzaga keladigan tranzaksion xarajatlarni (shartnomalarni tuzish, nazorat qilish, ma’lumot izlash xarajatlari) minimallashtirish

orqali samaradorlikni oshirish yo'llarini o'rganadi. Bu nazariya hududlarda tadbirkorlik muhitini yaxshilash uchun institutsional mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini asoslaydi.

Mulkchilik huquqlari nazariyasi (A.Alchian, G.Demsetz) – mulkchilik huquqlarining taqsimlanishi va himoya qilinishi iqtisodiy o'sish va tadbirkorlik faoliyati rivojiga ta'sir ko'rsatishi haqidagi nazariya. Bu nazariya hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun mulkchilik huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini asoslaydi.

Ijtimoiy kapital nazariyasi (P.Burduye, R.Patnam) – ijtimoiy munosabatlar, tarmoqlar va normalar iqtisodiy faoliyat samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi haqidagi nazariya. Bu nazariya hududlarda tadbirkorlik ekotizimini rivojlantirishda ijtimoiy aloqalar va hamkorlik mexanizmlarini shakllantirishning ahamiyatini ko'rsatadi.

Texnologik paradigmalarda va texno-iqtisodiy tartiblar nazariyasi (K.Friman, K.Perez) – iqtisodiy rivojlanishning uzoq to'lqinlari va texnologik o'zgarishlar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadigan nazariya. Bu nazariya hududlarda innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishning ahamiyatini asoslaydi.

Milliy innovatsion tizimlar konsepsiyasi (B.A.Lundvall, R.Nelson) – innovatsiyalarni yaratish va tarqatishda ishtirok etuvchi institutlar va tashkilotlar tizimini o'rganadigan nazariya. Bu nazariya hududiy innovatsion tizimlarni rivojlantirish orqali tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqishda qo'llaniladi.

Ochiq innovatsiyalar konsepsiyasi (G.Chesbro) – innovatsion jarayonda tashqi g'oyalar va resurslardan foydalanish zaruratini asoslovchi nazariya. Bu nazariya hududlarda innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish uchun hamkorlik mexanizmlarini shakllantirish zaruratini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlikni huquqiy tartibga solish tizimi. O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solish tizimi quyidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlardan iborat:

I. Konstitutsiyaviy asoslar.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasiga ko'ra: “Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat himoyasidadir. Mulkdor faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibdagina mulkidan mahrum etilishi mumkin”. Bu konstitutsiyaviy norma tadbirkorlik faoliyatining asosi bo'lgan xususiy mulk himoyasini kafolatlaydi.

Konstitutsiyaning 54-moddasiga ko'ra: “Mulkdor mulkiga o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi”. Bu norma tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun mulkiy huquqlarni kafolatlaydi.

II. O'zbekiston Respublikasining asosiy qonunlari.

O'zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida”gi Qonuni (2012-yil 2-may, yangi tahrirda) – tadbirkorlik

faoliyati erkinligining kafolatlari, tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va majburiyatlari, ularni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to‘g‘risida”gi Qonuni (2012-yil 20-dekabr) – tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan ruxsatnomalarni olish tartibini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni (2012-yil 24-sentabr) – xususiy mulk himoyasi va mulkdorlar huquqlarini ta‘minlash mexanizmlarini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “Oilaviy tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonuni (2012-yil 26-aprel) – oilaviy tadbirkorlikni tashkil etish va yuritish tartibi, oilaviy korxonalarining huquqiy maqomini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “Kichik tadbirkorlikni rivojlantirishni rag‘batlantirish to‘g‘risida”gi Qonuni (2021-yil) – kichik biznes subyektlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini belgilaydi.

III. Prezident farmonlari va qarorlari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va biznes muhitini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni (PF-6314-son, 2021-yil 15-iyul) – tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning ustuvor yo‘nalishlarini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Hududlarda tadbirkorlikni yanada qo‘llab-quvvatlash va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori (PQ-4862-son, 2020-yil 13-oktyabr) – hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori (PQ-4938-son, 2020-yil 24-dekabr) – tadbirkorlik subyektlarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibini soddalashtirish bo‘yicha choralarni nazarda tutadi.

IV. Vazirlar Mahkamasining qarorlari.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori (2021-yil) – kichik biznes subyektlarini kreditlash va moliyalashtirish mexanizmlarini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tekshirishni tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori (2018-yil) – tadbirkorlik subyektlarini tekshirish tartibini belgilaydi.

Hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslarini o‘rganish asosida quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin:

1. Tadbirkorlik mintaqaviy iqtisodiyotning muhim komponenti bo'lib, mahalliy resurslardan samarali foydalanish, yangi ish o'rinlarini yaratish, mahalliy byudjetga soliq tushumlarini ta'minlash va aholi farovonligini oshirish orqali hududiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

2. Hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy asoslari mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish nazariyalari, institutsional nazariyalar va innovatsion rivojlanish nazariyalarida o'z aksini topgan. Bu nazariyalar hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

3. O'zbekistonda tadbirkorlikni huquqiy tartibga solish tizimi rivojlanish bosqichida bo'lib, konstitutsiyaviy asoslar, qonunlar, prezident farmonlari va qarorlari, vazirlar mahkamasining qarorlari shaklida ifodalangan. Mamlakatda tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha normativ-huquqiy baza shakllantirilgan bo'lsa-da, uni yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

4. Xorijiy davlatlar tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlari, maxsus dasturlar va moliyaviy vositalar orqali samarali tizim yaratilgan. Bu tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda qo'llash maqsadga muvofiq.

5. O'zbekistonda hududiy tadbirkorlikni rivojlantirishning huquqiy asoslarini takomillashtirish uchun hududiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish, tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilikni takomillashtirish, hududlarda tadbirkorlik ekotizimini rivojlantirish va hududlarda innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish yo'nalishlarida islohotlarni davom ettirish zarur.

Hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va huquqiy asoslarini takomillashtirish mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, aholi bandligini oshirish, aholi farovonligini yuksaltirish va hududlarning raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va biznes muhitini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni (PF-6314-son, 2021-yil 15-iyul).
3. Ahmedov B.M. O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirish istiqbollari. – T.: Fan va texnologiya, 2023.
4. Salimov B.T., Yusupov K.A. Tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishning nazariy-huquqiy asoslari. – T.: TDYU, 2021.
5. Chesbrough H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. – Boston: Harvard Business School Press, 2020.
6. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi rasmiy sayti: <https://mift.uz>
7. Global Entrepreneurship Monitor (GEM): <https://www.gemconsortium.org>